

Cristina Alzaga

Prostitution indendørs

Massageklinikken som socialt rum

Artiklen undersøger de sociale relationer og erfaringerne med deltagelse i sex-handlen, som den danske massageklinik er ramme for. Artiklen udgør på den baggrund et korrektiv til fremherskende strukturelle eller individualiserende tolkninger af kvindelig prostitution.

En dybere forståelse af det sociale faktum, at en ikke ubetydelig gruppe danske kvinder i en årrække bevæger sig i indendørsprostitutionsuniverset, kræver indsigt i mere og andet end de personlige baggrunde eller strukturelle begrænsninger, der i varierende grad tynger disse kvinders verden. Strukturelle og individualiserende tilgange har hidtil været stærkt fremherskende i prostitutionsforskningen, både den internationale og den skandinaviske, og de har resulteret i forklaringsmodeller, der kan kritiseres for at anlægge et distant blik på sex-handelens deltagere, som isolerer dem fra den sociale kontekst, hvori de tager del¹.

Som et forsøg på at opveje tendensen til at betragte prostitutionslivet ude og ovenfra vil jeg i det følgende sondere klinikverdenens sociale terræn med dets (selv)fremstillings-, samværs- og omgangsformer – ikke som et epifænomen af “prostitutionsfastholdende elementer” (Bjørnholt 1994:26; Christensen & Barlach 2004:51), men som selve udgangspunktet for at forstå hvordan prostitutionsverdenen i sin kvalitative mangfoldighed og nuancerighed præsenterer sig for kvinderne, der befolker den.

Baggrund

Artiklen bygger på mit feltstudie af indendørsprostitution. Nærmere bestemt er der tale om et studie af en massageklinik i København – i det følgende benævnt Klinik X – hvor jeg i forbindelse med undersøgelsen var ansat syv måneder som telefonpige. Pigerne på klinikken var bekendt med min ansættelses sigte.

Min tilgang til studiet af Klinik X kan med en løs samlebetegnelse kaldes socialfænomenologisk. Jeg har ikke mødt dét, der på massageklinikkerne er døbt “arbejdet på lagnerne”, med “tilskuerens synspunkt” (Wacquant 1992: 223). I stedet har jeg undersøgt den levede virkelighed, som den tager sig ud for de implicerede, og undersøgt vejen ad hvilken en gruppe yngre danske kvinder kommer til at opleve deres deltagelse i indendørsprostitution som en meningsfuld beskæftigelse at tage op. Min socialfænomenologiske tilgang sigter således mod at belyse den konkrete sociale kontekst, som for kvinderne indgyder deres beskæftigelse dens oplevede mening, kvaliteter og værdi, beskrive den tiltrækning som næringsvejen udøver på dens deltagere, og fremdrage de kollektive dispositioner, der kultiveres og finder udtryk i den til tider barske handel med drømme og fantasier, tidsbegrænset fortrolighed og intim service, som er professionel prostitution.

Metodisk baserer undersøgelsens resultater sig på observationer og hverdagssamtaler kombineret med kvalitative interviews med 7 piger (der i det følgende kaldes Julie, Kira, Mille, Natalie, Sasha, Signe og Sofia)².

Resultaterne af et kvalitativt studie af denne art kan naturligvis ikke uden videre generaliseres til at gælde for samtlige indendørsprostituerede. Alligevel taler flere forhold for, at undersøgelsen fremdrager mere generelle træk ved deltagelse i den dansk befolkede del af indendørsprostitutionsuniverset.

Klinik X er således en "almindelig" massageklinik i den forstand, at den ikke i særligt omfang påkalder sig ordensmagtens opmærksomhed, ligesom den deler forholdene vedrørende daglig drift med et stort antal andre klinikker i Storkøbenhavn og provinsen. Og kvinderne, jeg har mødt der, er "typiske", for så vidt de som en del af klinikverdenens fodfolk har haft kontakt til mange klinikker i Danmark og ikke har tilsluttet sig den absolut lille fortrop af kolleger og eks-kolleger, som i offentligheden slår til lyd for politiske tiltag for eller imod prostitution. For så vidt kan Klinik X anskues som en "typisk" case³. En oplysning af livet på massageklinikken og en afdækning af arbejds erfaringen og arbejdsindstillingen, der her tager form, kan på den baggrund lede os til bedre at forstå karakteren af den handel med sex, vi i dag finder hos en gruppe, der meget vel kan betegnes som *det nationale sexmarkeds brede middelstand*, nemlig de klinik-prostituerede.

På de følgende sider vil jeg gå nærmere ind på mine informanternes første møde med kliniklivets underverden og dens *demimonde* for derpå at udfolde dets formale træk og erfarede kvaliteter. Som vi skal se, er det specifikke ved det sociale liv, som finder sin udfoldelse i klinikkens semi-afsondrede rum, i høj grad et produkt af dets placering på grænsen mellem såvel arbejds- som fritidsverden og såvel offentligt som privat rum. Klinikverdenen er både afkriminaliseret og illegitim; dens aktører er hverken intime bekendtskaber eller fremmede, hvis veje tilfældigt krydses; og møderne, den danner ramme for, er kendetegnet ved en unik blanding af instrumentalitet og følelse.

Vejen til klinikken

Om de var sytten eller tredive år, da de først opsøgte klinikverdenen, er den absolut fremherskende forklaring på mine informanternes indtræden på prostitutionsscenen – hvis man spørger dem selv – økonomisk. Som bekendt rummer porno- og sexbranchen store indtægtsmuligheder for kvinder, og går ægtefællen konkurs med sit firma, står man med gæld eller alene med to børn og gerne vil på charterrejse en gang om året, går man på HF eller handelsskole og kun har sin SU, eller står man simpelthen uden indtægt og er træt af at leve "på røven", kan forestillingerne melde sig om astronomiske lønningsdage og et økonomisk ubekymret liv – om en verden, hvor "tusindekrone-sedlerne

bare ruller over bordet"⁴ (Signe).

Nogle af kvinderne, jeg har mødt i sex-branchen, kendte ingen og intet til klinikverdenen på tidspunktet, hvor de søgte ind. Andre havde sporadisk information fra bekendte – eller mødre – som havde arbejdet der, men fælles for dem var, at de i udgangspunktet delte massemediernes billeder af sex-handelen og dens udbydere. De opfattede sig selv som kvinder, der søgte eller kultiverede stabile parforhold frem for tilfældig sex, og de så de prostituerede som suspekter, "billige", stofafhængige typer, der før eller siden måtte havne på Skelbækgade⁵. Men – kiggede de nærmere efter – talte job-annoncerne bag i Ekstra-Bladet og hjemmesiderne på internettet et andet, renere, mere service-orienteret og præsentabelt sprog. Man kunne jo altid starte med blot at tage telefonen?

Forestillinger og fordomme var der mange af, men da pigerne først gjorde deres indtog på massageklinikkerne var det ikke mørkerøde, "velourklædte rum", "tykke, gamle og ulækre mænd", piger med en "nål i armen" og "en stor neger-alfons med guldkæde, som står og siger: Skrub nu ind på lagnet", der trådte dem i møde (Julie; Natalie; Kira). Tværtimod – det var en verden af "normale" og "pæne" arbejder-, middelklasse- og højborgerlige danske piger. Startede man ud på en klinik, som var styret og frekventeret af "rockermiljøets piger", eller "stod sofaen ikke det rigtige sted og var farven på væggen ikke i orden" stod det én frit for at forsøge sig på et nyt bordel, hvorved det hurtigt dæmrede, "at den almindelige verden i denne her verden var meget større", end man først kunne tro (Signe). Havde man i første omgang besluttet sig for at sidde ved telefonen, meldte nysgerrigheden om arbejdet som "pige" sig – for nogle på lige fod med ønsket om pengene: "Det bliver jeg bare nødt til at prøve, det her!" (Mille).

Spørger man kvinderne på Klinik X nu, måneder eller år efter deres første debut på lagnet, hvad der tiltrækker dem i branchen, og hvad de ville savne, hvis de stoppede, nævnes pengene kun i forbifarten. Omgivelserne, vibrationerne, samværet og stemningen på stedet nævnes i flæng, og jeg kunne fortsætte: Det er rart at tage på arbejde og hygsomt at tilbringe sin tid der; man bliver del af et lille, lukket univers og får sjove oplevelser med sig, som man vil huske resten af sine dage; man *får* bekræftelse og *giver* bekræftelse; man klæder sig ud og bliver feteret; man kan bruge bandeord og pornojargon; og ikke mindst byder kliniklivet, at man på daglig basis kaster sig selv ud i nye situationer med nye mennesker, og tilbyder derved en at mærke hvem *de* er, og i samme proces at udforske, mærke og bemægtige *sig selv* (Kira; Signe; Mille; Natalie; Julie).

Modsat almindelige antagelser er den prostitueredes kald derfor ikke en direkte, ublandet og hovedkulds forfølgelse af det økonomiske livs sløve tvang. Hun slægter ikke på den neo-klassiske økonomis "sociale sinke" (Sen 1977:336) – en automat blindt programmeret til at maksimere et abstrakt begreb om nytte, "skubbet og trukket af materielle kræfter som en metalstump i et mag-

netisk felt" (Wacquant 1998:325). Stillet over for myriader af refleksioner over klinikarbejdet, der ligner dem, jeg kort har skitseret i det ovenstående, kastes vi nødvendigvis tilbage på spørgsmålet om, hvilken forvandling disse kvinder, der fulde af fordomme, nervøsitet og angst tog imod deres første prøvevagt, har gennemgået for i dag at opleve deres del i klinikverdenens sex-handel som en beskæftigelse, det for en periode kan være værd at give sig af med. Hvilke træk ved klinikverdenen er konstituerende for denne erfaring?

En ø af stabilitet og orden

Livssituationen, som kvinderne jeg har mødt i indendørsprostitutionsverdenen, befandt sig i da de først søgte ind, bar (om end i varierende grad) præg af økonomisk kaos og følelsesmæssig tumult: Huset skulle reddes og børnenes hidtidige levestandard opretholdes; ubetalte regninger hobede sig op foran hoveddøren; måske var de kort forinden flyttet hjemmefra eller stod uden job eller med gæld. I denne situation bidrog tanken om prostitution som en udvej blot til en højnelse af den indre uro og forvirring. For at løse en akut og problematisk situation ved at gå vejen om bordelverdenen – den lyssky verden bag de blændede ruder, røde lygter og nedrullede persiener, der lokker kunden ind fra gaden – var frivilligt at opsøge dét, Peter Berger og Thomas Luckmann (1979) har kaldt en "grænsesituation": et fra hverdagsverdenen uafhængigt virkelighedsrige, hvor hverdagsvirkelighedens vante og etablerede betydninger disintegrerer. Som sådan udgjorde kvindernes første bordelbesøg en "akut trussel mod [deres] selvfølgelige, rutinemæssige tilværelse i samfundet" og virkede skræmmende og ildevarslende på selvoplevelsen (ibid.:116-118). Deres første vagt som pige var præget af stor nervøsitet og sindsoprivelse – for nogle angst og fysisk ubehag (Natalie; Mille; Julie). Én trak sig med det samme ud igen og begyndte først – som følge af nye vanskelige omstændigheder – ti år senere. Andre gik fra klinikken med tusindkronesedler på lommen og en opløftet fornemmelse af, at oplevelsen dog ikke havde været så "mærkelig" eller "ulækker" endda (Sofia; Julie).

Hverdagstilværelsens nat- eller skyggeside, som grænsesituationernes virkelighed udgør, kan ifølge Berger og Luckmann beherskes ved at de ordnes

inden for det samme symbolske univers, som omfatter hverdagens virkelighed – og [...] naturligvis [ordnes] på en sådan måde, at denne virkelighed bevarer sin overordnede, definitive (hvis man foretrækker det, sin "mest virkelige") kvalitet. Det symbolske univers' nomiske funktion med hensyn til individuel erfaring kan man beskrive meget enkelt ved at sige, at det "sætter tingene på deres rette plads" (ibid.:118).

Behovet for at inkorporere den socialt illegitime og personligt foruroligende indtræden på prostitutionsscenen i den omgivende hverdagsvirkeligheds

symbolske orden gennemsyrrer indendørsprostitutionsuniverset og modsvarer såvel af klinikkernes indre organisering som af den professionelle etik, der fostres her⁶. Såvel organiseringen af klinikverdenen som det professionelle kodeks, der omgiver arbejdet som pige, bevirker at klinikken og livet dér præsenterer og former sig for debutanten som et velordnet og struktureret kosmos – for nogle i kontrast til en turbulent og omtumlet livssituation uden for klinikens verden. Rækken af eksempler herpå er lang og forgrenet.

Først kunne man fremhæve den nøje tilrettelagte indretning og udsmykning af klinikkernes omgivelser og præsentationen af dem på diverse hjemmesider, hvor der konkurreres om at antyde for kunden eller for debutanten, at netop på "Klinik X" mødes "gæsten" af "værtinderne" i "eksklusive, stilfulde, elegante og top-hygiejniske omgivelser". De nøje retoucherede fotos af pigerne på klinikens hjemmeside signalerer i overensstemmelse hermed hverken "pervertitet" eller "vild porno", men skal tværtom være "flotte" og "elegante" (Natalie). Som flere kvinder selv bemærker, drejer deres arbejde sig om at skabe en tiltrækkende fantasi eller illusorisk oplevelse hos kunden, og en dyr indretning og dyrt tøj fungerer her til at "kaste glans over ["gudindernes"] daglige optræden" (Goffman 1992:38). En sådan glansfuld facade lægger imidlertid samtidig afstand til kvindernes egne dystre forestillinger om prostitution som en verden af personligt og socialt forfald. Kvinderne er nemlig martret af skræmmebilledet om Skelbækgadeluderen, der – ud over at være et billede de selv havde, før de trådte ind i branchen og lærte miljøet at kende indefra – opleves at tone frem og konfrontere dem dagligt gennem massemediernes historier om prostitution. Med henvisning til dette alment kendte billede refererer mine informanter løst til den stereotype konstruktion af den prostituerede som "offer" for baggrunde og omstændigheder uden for egen kontrol – som en kvinde der lader sig (mis)bruge, og som ikke har styr på sit eget liv (Kira; Sofia; Mille; Signe).

Selv-præsentationen i klinikverdenen bærer naturligt nok præg af forsvar mod dette (selv)billede og tager form af en variation over mantraet om, at den befolkes af "normale" og "veluddannede" mennesker (Signe; Mille), hvoraf "minimum fifty-fifty" kommer fra stabile hjem (Kira) og ikke *alle* har været "sex-misbrugt" (Sasha; Signe). Flere af mine informanternes henvisninger til en jurist, der igennem sine studieår var pige, fremstår i denne sammenhæng som det ultimative emblem på deres egen konformitet. Betydningen af, at "man har et civilt liv og en i gåseøjne almindelig omgangskreds ved siden af, så man ikke kun lever for dét her" (Signe; Mille), betones igen og igen – hvorfor det på Klinik X ville nærme sig en skandale, om en pige åbent udtalte, at hun foreløbig befandt sig godt med at være "pige" og forestillede sig at fortsætte med at være det ud i fremtiden. Gennem en række tilkendegivelser slår kvinderne indbyrdes og for den udenforstående fast, at arbejdet i branchen er et "springbræt", et blot midlertidigt "middel" til mål uden for klinikens verden (Signe; Kira). Sådanne ytringer har jeg hørt igen og igen, paradoksalt nok lige så ofte

fra kvinder, som hverken har arbejde, studier eller mange sociale bånd uden for kliniklivet.

Videre kunne man hæfte sig ved den ganske elaborerede disciplin, der omgærdet arbejdet som pige – en disciplin der både omfatter en praktisk administration af penge, mødetider og grænser for de ydelser, hun vælger at tilbyde, men som også involverer en moralsk dimension. På Klinik X modstilles de "ustabile piger", der lever ureglementeret og "brænder deres vagter af", ikke fornyer deres reklamesider på internettet eller undlader at sætte de annoncer i Ekstra-Bladet, der udgør klinikkens indtjeningsgrundlag, med dem hvis arbejdsmoral man i det mindste kan appellere til, fordi de er blevet "skolet" af den ene eller anden bordelmutter. Selvom pigerne indbyrdes og i en let, ironiserende tone ofte henviser til klinikverdenens maksime om, at "alle ludere går med Gucci-tasker", findes der i klinikverdenen en kritisk distance til dem, som ødsler alle deres penge bort på luksusgoder som mærkevarer og minkpels og – værst af alt – stoffer. Der rynkes på næsen af de piger, hvis krop er modificeret af så mange operationer, at det, på trods af at de kun arbejder to dage om ugen, lyser ud af deres "h-skåle" og "negerlæber", at de "altid vil være en luder" – hvis dét ikke er verden vendt på hovedet...? Og selvom det er op til pigerne selv at sætte og opretholde grænserne for de ydelser, de tilbyder, findes en skarp fordømmelse af den altid unavngivne masse af piger, der bryder med professionens etiske kodeks om ikke at "kysse med tungen" og "gøre det uden gummi". Klinikverdenen modstilles ofte by- og nattelivets ukontrollerede, promiskuøse og usikre sex. For pigen som for kunden fremstår den som et velkontrolleret rum, hvor renligheden og sikkerheden er i top, den moralske sømmelighed fuldendt⁷.

Når det gælder den organisatoriske og normative strukturering af livet på klinikken, bør betydningen af historierne, sladder og anekdoterne, der cirkulerer her, ikke overses, for de udgør en essentiel ingrediens i klinikverdenens "skjulte curriculum"⁸. I baglokalet fortælles historier og drages moralske konklusioner i det små, og igennem disse historier, små dramaer og små pointer, imprægneres tilhørerne mundtligt med kerneværdier og vurderingskategorier, der hører til klinikkens univers. Disse består i en blanding af begrænset kammeratlig solidaritet og trodsig individualisme, konformitet og kynisme, en fornemmelse for personlig og professionel ære og en ekspresiv understregning af individuel performance og stil.

Som centrum for den praktiske operation af kliniklivets "moraliske system" og dets sanktioner (Durkheim 1957:7) står bordelmutter. Hun skal vise sig i stand til at holde styr på "loppefarmen", som Signe i et ironisk øjeblik har døbt Klinik X's brogede deltagereskare. Selvom klinikverdenen ikke kendetegnes ved den samme hierarkiske organisation og formelle justits, der karakteriserer andre arbejdsverdener, har bordelmutter en central placering i klinikkens univers som en respekteret figur. Hun har nået et højdepunkt inden for prostitutionsverdenens begrænsede karrieremuligheder⁹. Og desuden beher-

sker hun til fulde den nærmest encyklopædiske viden om bordel-verdenen med dens navne, steder og begivenheder, der danner prostitutionens folklore. Til gengæld for den respekt, som omgiver hende, forventer pigerne, at hun på sin side bekymrer sig om dem, at hun er "menneskelig" og har forståelse for den situation, de hver især befinder sig i. Som Kira, der har seks år, en periode med stof-afhængighed og et overfald bag sig i branchen, opsummerer det: Hun skal ville "gribe fat i dig, når du ikke har det godt" og holde styr på, at det ikke "løber løbsk" (Kira; Julie ; Mille).

På de foregående sider har jeg givet en række forskelligartede eksempler på indretningen, selv-fremstillingen og den uformelle regulering af livet på de etablerede danske klinikker. Eksemplerne underminerer billedet af prostitutionsverdenen som et desorganiseret "socialt *wasteland*" (Wacquant 1992:226), der har præget såvel forskningslitteraturen som mediedebatten om prostitution, og formidler i stedet et indtryk af en arbejdsplads, hvis normer og regler i vidt omfang afspejler dens bestræbelser på at finde en plads i den omgivende verden. Forskningslitteraturen har medvirket til at opretholde ovennævnte billede gennem dens snævre fokus på såkaldt "belastende faktorer" i prostituerede kvinders baggrund, der, hvis ikke det suppleres med konkrete analyser af prostitutionsuniverset, ender som et budskab om, at prostitutionsverdenen er et sted, hvor kvinder "havner", og ikke en verden de på nogen måde selv er aktive medskabere af. Og mediedebatten har medvirket gennem eksperter og opinionsdanneres hyppige fremstilling af prostitutionslivet som et hektisk og hårdt liv i evig og "latent krise" og gentagelse af den lidet oplysende bemærkning, at ingen "prostituerer sig frivilligt"¹⁰. Rækken af ovenstående eksempler på struktureringen af klinikens livs- og arbejdsrum kan her stå som foreløbige vidnesbyrd om, at klinikverdenen snarere må betegnes som en *ø af stabilitet og orden* end som et anomisk opsamlingssted for personligt og socialt forfald. Klinikverdenen er ramme for et nomisk "sub-betydnings-univers" (Berger & Luckmann 1979:104), der skaber og overleverer en viden og nogle værdier til nybegynderen. Som sådan udgør den en organiseret og moralsk velkodificeret verden, der ikke kan undgå at overraske en gruppe kvinder – hvis livssituation ofte har været omtumlet og første forestilling om klinikverdenen fordomsfuld – positivt og som et pusterum fra den ydre verdens pres og tumult. Udtrykt med Emile Durkheims ord tilbyder den kvinderne at "gå i ly under dækket af en kollektivitet, der sikrer dem fred" (Durkheim 1957:24), da den indvier dem i nogle værdier og vurderingskategorier, som på mange måder spejler værdier og anskuelsesmåder eksisterende i det omgivende samfund, men som finder fortætning, accentuering og elaborering i klinikverdenens selv-fremstilling og moralske opdragelse af debutanten.

Intermezzo

Holder vi os til at konkludere, at det alene er den elaborerede symbolske og moralske orden, som finder udtryk her, der bidrager til at indendørsprostitu-

tionsuniverset opleves positivt af dets deltager, vil forklaringen af klinikverdenens tiltrækninger, som de giver sig for kvinderne der starter i branchen, dog fremstå svært amputeret. En forklaring centreret om de (selv)fremstillingsmæssige, betydende og moralsk ordnende elementer i klinikuniverset formår nemlig ikke at indfange rækken af mindre kodificerede og mindre velartikulerede, men alligevel vigtige og tillokkende træk ved dette univers, der antydes gennem mine informanternes hyppige henvisninger til omgivelserne, vibrationerne, samværet og stemningen på klinikken som kvaliteter, de sætter pris på. Her er Kiras svar på, hvad hun vil komme til at savne ved branchen, hvis hun en dag stopper:

Ja, [grinende] mændene. Det hele tror jeg, pigerne, samværet herude bagved, når vi sidder og snakker og hygger, og hmm den frihed med, at man kan sige [eftertrykkeligt] *alt*, ikke, der er ikke noget, der er tabu, ikke noget, der er tys tys. Mændene, samværet, det der smiger de kommer med, og de er fulde af løgn, ikke: [imiterende] "Guuud, hvor er du lækker, neej, hvor er du dejlig", [hektisk] det er jo klart de siger det, for des mere de roser mig, des bedre service tror de, *de* får, ikke? [...] De er fulde af løgn, ikke, men det der smiger, de der komplimenter – jeg vælger bare at tro på det, for så har jeg det fedt. [...] Jeg har jo holdt pause i flere måneder, sidste gang [...] for et år siden – jeg var ved at blive vanvittig, jeg [eftertrykkeligt] *savnede det* simpelthen, så du tror, det er løgn. Virkelig *savnede det*, og det var faktisk ikke pengene, [intense] det var *miljøet*, det var *pigerne*, det var *stemningen*, det var *mændene*, det var... Jeg følte mig udenfor, jeg ville ind igen. Og det er måske også dét, der bliver svært den dag, jeg skal stoppe. Man skal have rygrad for at kunne blive væk. Det er ikke kun pengene, der holder én.

Klinikverdenen er en verden af modsætninger, hvor ord, følelse og handling taler hver deres – ofte modstridende – sprog. Ser man nærmere efter, danner klinikken ramme for sociale interaktions- og samværsformer, som indgår modsætningsfyldte forbindelser med og opstår i sprækkerne af klinikverdenens ganske rigide symbolske system og strenge professionelle kodeks, der trækker skarpe grænser mellem kontant sex og følelse, mellem ydelse og nydelse, mellem arbejde og fritid, mellem kontrakt og intimitet. I det følgende vil jeg søge at uddybe, hvordan Kiras refleksioner afspejler, at professionens diktum om at arbejdet på klinik "bare er et [hvilket som helst] job" (Julie), hvor man bør skille "arbejde fra følelse" og "ydelse fra nydelse" (Kira; Natalie) og parallelt hermed leve et hermetisk adskilt "civilt" liv (Signe), i et ikke ubetydeligt omfang modsiges af mine informanternes egne erfaringer i branchen¹¹.

En beskyttende ramme for socialitet og uforpligtet samvær

I sin egenskab af en "lille lukket verden" (Kira), hvor ydre begivenheder sjældent trænger ind og kun har ringe indflydelse, udgør klinikken et om sig selv sluttet univers for et beskyttet socialt samvær. Et samvær, der leder tankerne hen på de sociale omgangsformer og aktiviteter, som finder sted uden for traditionelle arbejdssfærers synlige og rigide institutionelle organisering, og som en række teoretisk og empirisk bårde studier har forbundet med den (sen)-moderne, urbane fritidsverdens livssammenhænge¹². For i hvilke af de *andre* arbejdsverdener, som mine informanter er bekendte med, finder man et lignende (fri)rum for eksperimenter og udfoldelse, for intimitet, forbundethed og fortrolighed, som dét, der opstår af den vedvarende cirkulation af næsten-fremmede mennesker i massageklinikens opvarmede rum og dæmpede belysning, bag den tunge jerdør og dæknavnene, der fungerer som skærmende skjold mod den omgivende verden?

Prostitutionslitteraturen behandler kun sporadisk det specifikke sociale *milieu*, som klinikken er ramme for, og tenderer mod at vurdere de positive dimensioner ved samværet og tilknytningen til klinikverdenen, der fremhæves af prostituerede, som blotte "overlevelsstrategier" (cf. Bjørnholk 1994:26). Forskningslitteraturen om prostitution begår her den fejl ikke at indse, at den kollektive lukning-om-sig-selv, der kendetegner klinikuniverset, udgør selve grundlaget for livet på klinikkerne og følgelig bør medreflekteres, hvis målet er dybere indsigt i "prostitutionslivet"¹³. I stedet for at anskue de særegne, flygtige og dog intense sociale bånd, der knyttes i klinikverdenen, som et funktionelt svar på et antaget behov for "overlevelsstrategier", vil jeg nu gå nærmere ind på deres konstitutive træk og erfaringsmæssige tekstur.

Som klinikens samlingspunkt indrammer baglokalet det "fælles levende nærvær" (Schutz 1975:169), der opstår i mødet mellem de piger, hvis liv for en kort eller længere periode krydser Klinik X. Om baglokalet siger Signe, at

der er mange, der er *tiltrukket af* at være her. *At opleve det her ude bagved*. [...] Der er ikke nogen fordomme, ikke nogen opskrift på at man skal tale pænt og ikke må bruge bandeord, man kan bare være helt sig selv herude. På slap line. Bruge det sprog, man har lyst til og fortælle om mange forskellige ting, som man slet ikke kan...ikke engang derhjemme, i hvert fald [grinende] når man har børn...så på den måde er det jo *en befrielse, at være ude bagved sådan et sted her, ikke?* (Signe [mine fremhævelser]; f.eks også Mille).

"Stuen", som det lille overfyldte rum af og til kaldes, er på én gang stedet for en selskabelig og udirigeret væren-med-hinanden (cf. Maffesoli 1996:81) og en scene, hvor enhver kan bekræfte sin excellence i manipulationen af den speci-

fikke uformelle kode og kulturelle kapital, der fostres i klinikuniverset. Den er stedet, hvor erfaringer deles, historier cirkulerer, eller sjove oplevelser genfortælles; hvor passager eller personer i tv-programmer som "Spørløs" eller "Kroniken" intenst debatteres; og hvor der på daglig basis, blandt andet gennem en løbende orientering på fælles internet-loger og overvågning af andre klinikkers hjemmesider, følges op på begivenheder af lokal eller mere vidtrækkende betydning for klinikuniverset. Baglokalet er stedet for et på én gang let, intimt og hurtigt-fortroligt samvær, der subtilt indikerer for de tilstedeværende, at de deler et gruppetilhør og en intimitet – at de "forstår hinanden på en anden måde" (Kira; Mille). Natalie, der er startet i branchen for få måneder siden, er overrasket over de tiltrækkende arbejdsomgivelser og beskriver relationen til "pigerne" således:

Det er et meget mere [...] [med eftertryk] *hygsomt* arbejde, man er meget mere *social*, og man sidder og hyggesnakker. [...] Man kender pigerne ved det navn, de har hernede, og ikke hvem de er bagefter. Jamen [tilfreds] *det er egentlig en lille gruppe, vi* [eftertrykkeligt] *ER sammen*. [...] Og det er stadig sådan, at de [andre piger] ikke kender mig, de ved ingenting om mig – og når jeg går ud herfra, og de går hjem, så aner jeg ikke engang hvor, de går hen. Forholdet [os imellem] er altså bare *på en anden måde*. Det er meget fedt, for man kan snakke med dem om alting og dele problemer, men det er alligevel også fordi, det er en masse fremmede, som man ikke aner noget om. [eftertænksomt] Meget fedt egentlig.

Som citatet ganske præcist indfanger, er det sociale liv, der udspiller sig i klinikkernes baglokaler, kendetegnet ved en intensitet, intimitet og forbundethed, som står i skærende kontrast til den relativt korte historie pigerne deler og den begrænsede objektive viden, de har om hinanden. Med begreber hentet fra den franske fænomenolog Michel Maffesolis (1996) sociologiske tekstunivers kan intensiteten, med-følelsen og den hurtige fortrolighed, der kendetegner livet i baglokalerne, siges at udtrykke en ethos og socialitet, der fødes af de særlige "identifikations-" og "deltagelsesmekanismer" (ibid.:75), som indgyder klinikverdensens væv af sociale relationer deres distinkte præg.

For den hurtige cirkulation og hyppige udskiftning af piger (og kunder) på klinikkerne virker sammen med bevidstheden om, at i det mindste alderen og kroppens forfald en ikke fjern dag ud i fremtiden vil sætte en grænse for deres del i denne verden. Deltagerne samles i en intens "orientering mod nu'et" (ibid.), og parallelt hermed mindskes deres interesse for alvorfulde projekter af en længerevarende tidshorisont såsom faglig sammenslutning, for ikke at tale om politisk aktivisme. Ligeledes er den stiltiende aftale om at "dét, der tales om inden for væggene, ikke kommer udenfor" (Julie) – eller med en Maffesoliteknisk term, "hemmeligholdelsens etik" (ibid.:92) – med til at forene, ligestille

og identificere deltagerne i klinikverdenen. Oplevelsen af en særlig indbyrdes fortrolighed blandt pigerne forstærkes uden tvivl af, at deres forbindelse til denne verden belaster og ofte opleves som en direkte trussel mod deres sociale relationer udenfor. Deltagernes initiation til kliniklivet og efterfølgende forbundethed effektueres tydeligst gennem pigernes dæknavne, som har den dobbelte funktion på én gang at fungere som beskyttende skjold mod den omgivende verden og samtidig bestyrke gruppetilhøret ved at introducere pigen i kredsen af klinikverdenens hemmelige selskab. Identifikationen mellem pigerne fremmes desuden ved, at de, i samme øjeblik de træder ind på klinikken – med Gucci-taskerne og deres indhold af blonder og arbejdsparfumer – affører sig alle differentierende markører, der vidner om deres liv uden for klinikens snævre cirkel. Mens nat afløser dag uden for klinikken, er deltagerne i livet bag jerndøren og de nedrullede persienser beboere af et parallel-univers, hvor ydre begivenheder mister i betydning, og hvor tiden næsten synes at stå stille, mens samværet i baglokalet bølger frem og tilbage.

På flere niveauer er klinikken således en ganske egalitær verden, hvis fortrolige relationer og lette konversationer er afskåret fra det omgivende samfunds formålsorientering og intrikate status-differentiering. Som sådan udgør den en ideel ramme for det "afslappende" og "befriede" samvær (Signe), Georg Simmel døbte som socialiseringens "lege-form" (Simmel 1971:130) – et samvær der tiltrækker pigerne i en grad, så de selv på deres fridage ikke sjældent får lyst til at melde sig på chatten eller ringe til Klinik X.

Mødet med kunden

Som det ovenfor er blevet vist, danner klinikken, og her især baglokalet, ramme for en socialitet pigerne imellem, der – snarere end blot at udgøre et epifænomen, en "overlevelsesstrategi" – fødes af den hurtige cirkulation af mennesker og den kollektive lukning-om-sig-selv, der udgør klinikverdenens konstitutive træk. Også pigernes relation til kunden, som forskningslitteraturen om prostitution overvejende har begrebsliggjort gennem økonomiens semantik, kan imidlertid nuanceres og suppleres med en inddragelse af socialitetens begrebsnetværk. Tilbøjeligheden til ikke at anvende socialitetens terminologi på klinikens sex-relationer skyldes sikkert delvis selve termen "prostitutionskunde", der – som en del af økonomiens semantiske felt – virker til at fastholde den seksuelle relation, der forekommer mellem de to parter på klinikken, som et blot økonomisk og *ikke* for eksempel også et æstetisk og etisk funderet møde. Da denne artikels mål netop er at åbne hidtidige tematiseringer af prostitution for nye indsigter, vil jeg i det følgende vise, hvordan konceptualiseringen af pigens relation til kunden som en relation mellem *køber* og *sælger* som parter i en eventuelt ulige transaktion forbliver ufuldkommen. Pigens relation til kunden er også en relation, hvor socialitetens logik finder udfoldelse – hvor "tiltræknings-" og "frastødningsprocesser" (Maffesoli 1996:85) spiller en central rolle for graden af intimitet. Med de følgende betragtninger over kunde-

relationen, som en relation hvor socialitetens og økonomiens logikker krydser spor, er det mit håb at sensitivere iagttagerens blik for dette oversete empiriske aspekt ved prostitutionsforholdet.

For realiteten er, at der på klinikken ikke er et nødvendigt, entydigt og skarpt skel, men snarere et flydende kontinuum mellem baglokalets intense, intime og egalitære – om end flygtige, diffuse og skrøbelige – sociale samvær mellem pigerne og deres relation til den kortvarigt besøgende. I den ene ende af dette kontinuum kan vi placere de kunderrelationer, som omfattes af dynamikkerne, der udspiller sig i baglokalet, og som kendetegnes ved gensidig tiltrækning, sympati og uforpligtet intimitet. Her er det ikke alene kunden, der seksualiserer¹⁴, men også pigen som aktivt nyder hans udseende, konversation og smiger, eller stil. I dets anden ende har vi de kunderrelationer, der enten aldrig når at udvikle sig, fordi kunden afvises som frastødende, eller som blot forbliver livløse og mekaniske udvekslinger af pengesedler og kropslig berøring, fordi parterne ikke "klikker" (Signe) og derfor ikke mødes i et *samvær*, de begge oplever at værdsætte og kultivere¹⁵.

Starter vi ved kontinuumets positive ende, er det værd at bemærke, at mine informanter – når jeg spørger dem hvad de sætter pris på i deres arbejde – i samme åndedrag som de nævner samværet blandt pigerne også ind-drager de "gode oplevelser" med kunden. Oplevelser "som man nok vil tænke tilbage på, flere år efter man er stoppet" (Signe). Hvad er det da ved denne relation, der oftest er blevet anskuet gennem økonomiens og patriarkatsteoriens kølige begrebslogik, der gør den værd at huske tilbage på?

Der er mange søde og rare kunder, som faktisk kommer en gang om ugen, og som man så har en gang om ugen, fordi de er søde og rare, og man klikker godt sammen. Så [grinende] det er *ligesom at have ti kærestes, eller hvad man kan sige* (Signe).

Jeg bliver faktisk glad for de fleste kunder, vi får da tit en sludder (Julie).

Man har det, man får da sådan nogle, [ihærdigt] *jeg ved ikke om jeg vil kalde det venner*, men man har sådan noget [som venner har] at snakke med nogen af dem om [...]. Og man kan da godt få nogen, [ihærdigt, anstrenger sig for at beskrive] *jeg ved ikke om jeg skal kalde det følelser*, hvor man har det lidt med [nævner navnet på en fast kunde]: [overgearet] Han kommer, han kommer, jeg glæder mig til han kommer, jeg glæder mig til at bruge tid sammen med ham (Natalie).

Mange af mine faste gæster er jeg da utroligt glad for, flere af dem som har været hos mig i flere år – hvis de er væk en måneds tid, bliver man jo bekymret, og de kommer med chokolader til Jul, kommer og ønsker Godt Nytår og med påskeæg, holder lidt mere af mig og jeg holder lidt mere af dem, end folk egentlig tror (Kira).

Klinikkens seksuelle møder forbliver snævert knyttet til klinikverdenens tilbagetrukkede og om sig selv sluttede univers og udvikler sig kun yderst sjældent til at række ind i de rum, institutioner og relationer, der traditionelt er blevet forbundet med intimsfæren, såsom hjemmet, parforholdet og det langvarige venskab. Alligevel peger ovenstående citater på, at relationen til de "gode kunder", "som man føler, man har noget sammen med" (Natalie), ikke er uden en egen socialitet, etik og intimitet, som pigerne forsøger at videreforme gennem henvisninger til intimsfærens traditionelle kæreste- og venskabsbånd. Om end enkelte af klinikkens intime seksuelle møder udvikler sig til regulære venskaber og kæresteforhold uden for klinikkens verden (Mille; Natalie; Kira), er det interessante her snarere, at klinikkens møder – på trods af oftest at forblive møder mellem fremmede i den forstand at pigerne sjældent røber detaljer om deres private liv til kunden – opleves som *i sig selv* værdifulde former for samvær. Der er tale om samvær, hvis kvalitet i høj grad knytter sig til de "oplevelser" og den "spænding", der følger af at "møde en masse nye mennesker" (Natalie; Mille; Signe): "Bare de her vibrationer, når man kan mærke, hvem de er" (Julie). Oplevelserne, pigerne her refererer til, kan spænde fra "sjov" og "hygge" forbundet med "samværet" og "dét, man taler om" (Signe; Natalie), til "fede oplevelser på lagnet", hvor pigen "får prøvet nogle ting, som [hun] måske har haft lyst til at prøve, men som [hun] alligevel har været for genert til at sige til en eventuel kæreste" (Mille).

På trods af professionens markerede og vel-eksplíciterede diktum om, at man som pige ikke bør involvere sig med kunderne, at man skal "lukke af", når man er på arbejde, og at ydelse og nydelse, arbejde og følelse hører adskilte sfærer til (Sofia; Natalie; Kira; Sasha), peger mit materiale på, at erfaringen af arbejdet som pige er betydeligt mere kompleks, end såvel prostitutionslitteraturen som pigernes egne normer for god arbejdsmoral fremstiller den. For – som citaterne her antyder – er klinikkens møde mellem pige og kunde ikke nødvendigvis en *unilateral* relation, hvor nydelsen, smigeren, antydningen af værdsættelse og intimitet kun går én vej, nemlig fra hende til ham. Den daglige omgang med en del af kunderne kendetegnes ved en langt højere grad af reciprocitet – ved en *given og tagen imod* nydelse og bekræftelse:

Der er mange, der føler sig meget bekræftet af arbejdet. At blive feteret som en dronning inde på lagnet, ik'? Og have alle de her i gåseøjne elskere, der kommer igen og igen og igen, med gaver og blomster og... (Signe).

Jeg har aldrig kunnet lide min krop, men nu, hver gang jeg går ind til en kunde, så bliver jeg bekræftet: [mimende] Eeej hvor er du flot, du har bare den vildeste..., [optimistisk] ej *tak for dét*. Så bliver man sådan helt, det var sgu da dejligt at høre ik'? [...] [med eftertryk] *Her bliver man bekræftet fuldt ud*¹⁶ (Natalie).

Nogle ligger jo bare som en pind og tror, at der skal de bare ligge [...] Det er de svære, synes jeg. De lette, det er klart dem, som får det til at være et samspil. Der skal to til en tango, ik? [...] Og det må også gerne være rart for [med eftertryk] *mig* (Mille).

Man lægger selvfølgelig noget i det, eller kommer til at lægge noget i det, måske ikke lige som man vil, men der har jeg det også lidt [sådan, at] hvis der kommer en lækker fyr, så hvorfor ikke, hvis man kan, leve sig ind, give den fuld gas og nyde det? For der er så mange ældre, hvor man ikke ligefrem nyder det, hvor det bare, jamen det er bare et arbejde. Så hvis du har chancen for at nyde det, og få det lidt godt, hvorfor ik' gøre det? Så lægger man også meget af sig selv i, altså hvis du først, så er det ikke bare den du er på arbejde, så er det også dig selv, du lægger i det (Natalie).

Man skal [skille ydelse fra nydelse], men et eller andet sted, så har jeg fået det, jamen altså hallo, hvis [med eftertryk] *JEG* kan få noget ud af det – jeg skal alligevel ligge derinde i ti minutter og sprede ben ik' – hvis jeg kan få noget ud af det, hvorfor skal jeg så ikke [selvretfærdigt] *tage imod det*, for det er jo kun drikkepenge ik', frynsegoder på arbejdet, så selvfølgelig gør jeg det! (Kira).

Lignende udtalelser findes også i andre interviews med og artikler skrevet af prostituerede. Bemærk følgende udtalelse, som Jannie lader falde i sin samtale med Kjeld Koplev i interviewet "Frisøren på flisen":

Den lighed i at se hinanden i øjnene og være så klædt af, jeg bliver ydmyg over at folk viser mig den tillid. At lægge sig for en anden, det synes jeg er stort. Jeg tænker det, når jeg får den øjenkontakt, når vi lige kigger hinanden i øjenene, og vi begge ved, at det er lige nu og her, vi giver hinanden lidt af hinanden – det kan jeg godt blive blød om hjertet af (DR P1 11/12/2003).

En udbredt konklusion i prostitutionsforskningen har været, at prostituerede stræber hårdt efter at holde arbejde og følelse adskilt, men at dette er et forsøg dømt til at mislykkes med uvurderlige skader til følge. En del af mit materiale taler imidlertid for, at mange af pigernes højeste ønske *ikke* nødvendigvis er at opretholde et skarpt skel mellem arbejde og følelse i deres daglige virke. Dette fund foranlediger derfor spørgsmålet, hvorfor piger i fremlæggelsen af deres arbejde for sig selv og for andre så ofte har insisteret på betydningen af at skille ydelse fra nydelse og "lukke af"? Hvorfor den slidte frase om, at "man [som prostitueret] er delt op som to mennesker"? (Natalie)¹⁷. I et forsøg på at supplere prostitutionslitteraturens tolkninger er mit bud, at maksimen om ikke-involvering har karakter af et moralsk princip, som i et vist omfang tje-

ner andre formål og har en anden funktion end at sikre en rigid regulering af relationen mellem selv og anden i den daglige omgang-med-hinanden på klinikens territorium.

For de ovenstående citater viser netop, at der i mit materiale ikke er entydigt belæg for at se professionens moralske kodeks som udtryk for et altoverskyggende ønske om i praksis at anlægge maksimal distance til kunden. Maksimen om at "lukke af" og skille arbejde fra følelse fungerer snarere som en hjælp i de ensomme stunder, hvor de moralske kvaler over arbejdet trænger sig på. Kira fælder her i en forkortet version den samme deprimerende dom over prostitution, som først blev formuleret i Høigård og Finstads klassiker om emnet (1987):

Vi [får] alle sammen nogle aftener, hvor vi sidder og tænker, at vi har solgt den del af os selv, som ikke burde kunne sælges, som man giver væk til én, som betyder noget, som man forærer til én, som man virkelig elsker. Den har jeg solgt til en vildt fremmed mand (Kira; også Natalie; Julie).

Maksimen om at lukke af, skille ydelse fra nydelse, arbejde fra følelse og krop fra sjæl er velegnet til at håndtere den med jævne mellemrum tilbagevendende og nagende (selv)anklage om, at man som pige sælger noget, der ikke burde sælges, eller som i hvert fald – ifølge den offentligt cirkulerende viden om prostitution – ikke *kan* sælges, uden at det giver alvorlige mén.

Det knap-så-intime møde med kunden

Jeg har ovenfor vist, at den hyppigt fremførte betragtning om, at *alle* prostituerede *altid* stræber efter at lukke af og skille ydelse fra nydelse i deres daglige omgang med kunden, er lidt af en kliché, der ved nærmere beskrivelse af klinikens mere intime kunderelationer viser sig at have ringe forklaringskraft. Som vi har set, gælder det langt fra alle pigerne eller alle deres kunderelationer, at de i det daglige tilstræber opretholdelsen af et skarpt skel mellem arbejde og følelse. Samtidigt er det dog vigtigt at fremhæve, at kunderelationerne kan placeres på et kontinuum, der spænder fra et uforpligtet, men intimt *samvær* præget af gensidigt koketteri og følt interesse til møder, hvor intimiteten viger pladsen for en mekanisk udveksling af formelle fraser, praktiske anvisninger og kropslige berøringer – møder hvor pigen arbejder for at yde kunden tilfredsstillelse og ikke tager imod meget andet end pengesedlerne fra ham. Måske gider hun ham ikke, og "tager hun ham" er det for hurtigt at overstå ham igen. Lyt her til Natalie på enogtyve:

For det er jo ikke så sjovt at ligge med en eller anden stor, tyk en. Det er jo ikke fordi, man tænder på det selv, altså, der skal godt med glide-

creme på, så virker det fint. Men det er ikke noget der..., når du går ud derfra, så tænker du arhhh, overstået, ik', hvor med de unge, der kan du da godt, der lever du dig helt, hvis man gør, lever man sig ind i det, og man tænder på ham, og så er det jo fedt, sådan lidt, han var fandme lækker, ham der, og uha: Mon han kommer igen? Så bliver det lidt spændende om han kommer igen, om man ser ham igen, hvor de andre, dem er man jo ligeglad med.

Tilfredsstillelsen af kunden handler ikke kun om den konkrete seksuelle service-ring, men stiller desuden intrikate krav til pigen om at leve op til hans fantasier og stille sig ind på hans særlige ønsker. Når pigerne søger at formidle essensen i deres arbejde, sidestiller de således ikke kun prostitution med andre servicefag som eksempelvis frisørens (Sasha; Signe), men også med diverse omsorgs- og terapeutfunktioner såvel som med arbejde i skuespiller- og underholdningsbranchen. For man skal være "på, når man er på", og man skal være "glad", og man skal være "fræk" (Sasha). Især med kunder, man ikke gider, skal man være en god skuespiller, så man "virkelig får ham til at føle, at han ER noget helt specielt i mit liv" (Sasha); at han er "den eneste ene, og den eneste der fik én til at komme, og den eneste som man gør alle de her ting [med], som man gør, fordi det lige præcis er *ham*" (Signe).

Pigerne møder ofte kunder, som de oplever higer efter omsorg og bekræftelse, og som der er en vis professionel stolthed og øm tilfredshed forbundet med at se gå "høje" fra klinikken. Disse kunder udgør en del af pigernes faste klientel og kommer måske gennem mange år hos den samme pige. Om end pigerne udvikler en særlig ømhed for dem, er den blandet med en let irritation, der følger af, at de håber på mere i forholdet med pigen, end selve kundere-lationen lægger op til: "Du fortæller aldrig noget om dig selv", udtrykker disse kunder ind imellem resigneret. Om relationen til dem fortæller pigerne, at den giver dem en "glæde", "eller en god samvittighed, som minder lidt om dét, jeg fik, da jeg læste til sygeplejerske", en oplevelse af at "gøre noget godt: Man ved, man gør dem glade. Man giver dem noget, de har brug for" (Kira). Pigerne bestyrkes i rollen som den "Barmhjertige Samaritaner" (Sasha) af konklusionen i Paul Lyngbyes (2000) prostitutionskunde-undersøgelse, opsnappet via medierne, "som viser, at de kunder som besøger prostituerede... hvis de prostituerede har en last i bagagen, så har kunderne dobbelt så meget negativ last, som vi har!" (Sasha). Vi-oplevelsen med kunden overlejres i så-danne møder af et varierende professionelt (dis)engagement, som imidlertid – netop fordi den legemlige kontakt, der udgør en væsentlig del af kundere-lationen, er langt mere flertydig og ubestemt end ordret tale (cf. Arendt 1998: 178; Jackson 1989:133) – holder det seksuelle samkvem åbent for forskellige, endog modsatrettede udlægninger og fortolkninger. Mens hendes tanker vandrer (Sasha; Kira), oplever han måske – bestyrket af den romantiske dekora-tion og stearinlysene, blandingen af hendes stønnen og den søde pop-musik,

der stemmer rummet – at de to deler en helt særlig, intens og hed affære.

Men nu er klinikken ikke blot et sted, hvor ligegyldige og kortvarige træf, som pigerne arbejder for at overstå, afløser hinanden, hvor stakkels mænd kommer, som bliver høje af pigernes omsorg og bekræftelse, eller hvor piger og kunder mødes i et tidsbegrænset, men fortroligt og opstemt samvær præget af en gensidig given og tagen-imod. Klinikken er et rum organiseret for (mod passende betaling) at tilbyde kundernes fantasier og lyster frit spil – og disse fantasier rummer ikke altid plads til en anerkendelse af pigen som ligeværdig partner, en anerkendelse af den “uundgåelige og uomtvistelige ansvarlighed for den anden”, som ifølge filosofen Emmanuel Levinas kendetegner etikken (Levinas & Kearney 1986:27). “Der er mange mænd, der synes det er sjovt at skubbe ens grænser”, vedstår pigerne (Signe; Julie, Sasha), og der er således dage på klinikken, hvor man må finde sig i at blive “kaldt et lille barn og spurgt om hvad, man vil være når man bliver stor” (Sasha), spurgt om man har “fået meget pik i dag”, eller få at vide at man er smaskliderlig, mens man aldrig nogensinde har været det mindre (Julie); blive forsøgt kysset, få stukket fingre op i numsen “oven i købet på verdens Aids-dag” (Sasha), eller simpelthen blive kneppet så hårdt, at man må finde modet og styrken til at bede kunden om at “finde sig en pige på gaden at voldtage” (Signe). Mens en god del af klinikkens møder præges af agtelse for de implicite normer og regler for samvær, som et fysisk intimt rendezvous mellem fremmede fordrer, kræver andre således pigens vedvarende og anstrengende forhandling med kunderne. Den indlevelse i den Anden, som Alfred Schutz under betegnelsen den “gensidige stille-ind relation” betragtede som grundlaget for al kommunikation, erstattes i disse af klinikkens møder af en dobbelt skærpet sans hos pigen for at tolke og afkode “den Andens krop og dens bevægelser” (Schutz 1975: 169ff.).

I den sammenhæng er det vigtigt at understrege, at det som tidligere nævnt heller ikke er altid, at pigen udviser den interesse for deltagelse eller indlevelse i den Anden, Schutz betragtede som grundlaget for succesfuld kommunikation. Pigens opøvede rutine i arbejdet samt det forhold, at det langt fra er alle hendes kunder, hun finder energi til eller finder det værd at interessere sig for, betyder sandsynligvis, at mange kunder går fra klinikken med en oplevelse af at være blevet behandlet på rent instrumentel og mekanisk vis. Af kunders “anmeldelser” af piger på internet-forummet “Venuslogen” fremgår det da også, at de sætter stor pris på den hyggesludder med pigen efter sex-akten, som for kunden netop er med til at signalere, at pigen rent faktisk bekymrer sig om ham. Kunder, som pigerne ikke bryder sig om, blot ikke gider, eller som måske – i kraft af de lave beløb de har betalt – simpelthen ikke har interesse, kan de således finde på at forlade igen uden at mæle et ord, hvilket blot er ét eksempel på, at objektiveringen i prostitutionsforholdet ikke kun går én vej.

Mens kunden, når han forlader klinikken, kan omfortolke en sådan oplevelse eller blot lægge den bag sig, er pigernes møde med kunder, der ikke viser re-

spekt for de mere eller mindre vel-ekspliciterede regler, som gælder parternes samvær på klinikken, imidlertid i højere grad en trussel mod oplevelsen af sikkerhed og personlig integritet. Oplevelser med kunder, der i mere eller mindre udtalt grad bryder med disse regler, er svære at lægge bag sig på den korte stund, der går, før hun møder næste kunde.

Sådanne oplevelser kan derfor give anledning til dramatiske forsøg på at generobre situationen ved at parodiere kundens bevægelser og karikerere hans udbrud i baglokalet efter endt arbejde eller simpelthen ved at drage den generelle konklusion, at "95% af mænd er nogle svin".

Den britiske prostitutionskundeforsker Julia O'Connell Davidson er en af de få forskere, som i et forsøg på at begribe sex-handelens logik har lagt vægt på en udførlig analyse af dens etiske dimensioner. I bogen "Prostitution, Power and Freedom" (1998) konkluderer hun, at prostitueredes overskridelse af konventioner for økonomiske og seksuelle relationer og den deraf følgende og udbredte symbolske eksklusion af prostituerede som moralske og seksuelle "outsidere" betyder, at kunderne i deres relation til den prostituerede ikke er bundet af det væv af formelle og uformelle regler og konventioner, forpligtelser og hensyn, der kendetegner ikke-kommercielle seksuelle møder, og gennem hvilke parterne i disse møder gensidigt anerkender og forpligter sig på hinandens emotionelle eksistens og menneskelige værd:

As a client, the social constraints on sexual interaction are removed because the prostitute, who is symbolically excluded from the sexual community, does not have to be acknowledged as a full human subject. All obligations are discharged through the simple act of payment in cash or kind. [...] regardless of the control she enjoys in her working life, then, there is a sense in which prostitutes are socially dead within each transaction (ibid.:133-4).

Davidsons videre forklaring af kunders erotisering af relationen til den prostituerede er inspireret af den psykoanalytiske tradition inden for feministisk teori, som hævder, at en grundlæggende angst for afhængighed medfører et ønske om at fratage genstanden for seksuelt begær sin autonomi, kontrol og særskilthed. Hendes pointe er her, at den prostituerede – socialt konstrueret som moralsk og seksuel outsider – fremtræder for kunden som en allerede dehumaniseret og objektiveret seksuel anden. Da denne konstruktion er et fundamentalt element i vores kulturelle og moralske opdragelse, er det ifølge Davidson umuligt at tænke sig, at forestillingen om prostituerede som en særskilt gruppe af dehumaniserede og seksuelt objektiverede væsner for prostitutionskunderne vil være mulig helt og fuldt at undgå (ibid.:136).

Davidson tilbyder således en forklaring af nogle af de sociale og erotiske mekanismer, der er i spil på klinikken, og som dominerer enkelte af dens kort-

varige møder – nemlig de som befinder sig længst mod det føromtalte kontinuums ene ende, og som indgyder pigen en mere eller mindre klar fornemmelse af, at kunden kommer for at “tvære [hende] ud” (Signe). Men selvom disse mekanismer muligvis også strækker sig ind over kontinuumets brede midte – netop fordi kunden kommer til klinikken for at opleve realisationen af en fantasi, der via økonomisk kompensation undgår at konfronteres med det etiske spørgsmål om dens “ret til at eksistere” (Levinas & Kearney 1986:24) – udtømmer Davidson’s analyse langt fra sex-handelens logik, som den udfolder sig i det danske indendørsprostitutionsunivers.

For Davidsons argument er udviklet på baggrund af et interviewmateriale, der omhandler vestlige, overvejende mandlige sex-turisters erfaring af og forsvaret for deres deltagelse i sex-handeler med ofte mindreårige prostituerede i tredje-verdens lande (cf. Davidson 1998:3ff.). Størstedelen af Davidsons informanter er således kunder, der planlægger rejser til fremmede kontinenter, hvor deres kortvarige møder med prostituerede stiller dem som økonomiske og statusmæssige overmennesker i en relation, hvor muligheden for intersubjektivitet begrænses ganske meget af den markante sociale afstand og det ringe udgangspunkt for vellykket sproglig kommunikation mellem prostitutionens parter. Der må her siges at være vægtige forskelle til relationerne kunde og pige imellem et sted som Klinik X. Som nævnt afviser pigerne kunder, de ikke kan “tale med”, for pigernes oplevelse af et vellykket møde på klinikken afhænger netop af eksistensen af en vis form for gensidigt samspil¹⁸. Denne gensidige forståelse baserer sig typisk i begge parter forsøg på at finde en form for fælles grund i selve mødet – gennem humor, sludder om trivialiteter eller emner af gensidig interesse, gennem smiger eller fælles grin eller simpelthen gennem små vidnesbyrd om en implicit konsensus om de uformelle regler og normer, der gælder mødet på klinikken. Møderne udspiller sig i kundens dagligdag, og relationen mellem pige og kunde bygges ofte op over flere møder, der ikke sjældent strækker sig over år, hvorfor det er vanskeligt at forestille sig, at den alene skulle være domineret af en fetichering af den anden som seksuelt objekt snarere end også at være næret ved en stræben efter en form for væren-*med* reguleret af de implicite normer og regler for samvær, som massageklinikken er ramme for.

Alt i alt må det konkluderes, at relationen mellem pige og kunde på en dansk befolket klinik som Klinik X er langt mere varieret og flertydig end sædvanligvis beskrevet i litteraturen om prostitution. På den ene side kan pigernes salg af seksuelle ydelser næppe karakteriseres som en ren fornøjelse, men på den anden side er arbejdet som pige snævert forbundet med en række samværsoplevelser, der ikke så sjældent smelter sammen med fornemmelser af personlig og emotionel tilfredsstillelse. På den ene side er pigens og kundens første møde bestemt af, at kunden har valgt pigen ud efter overfladiske, fysiologiske karakteristika eller efter en bestemt feticheret ydelse, som hun tilbyder, men på den anden side udvikler mødet sig ofte til at rumme en større

intimitet og gensidighed, end denne første ulighed i forholdet anslår. På den ene side er det givet, at klinikkens afsondrede rum lokker kunder til, som længes efter at sætte sig selv igennem i et erotiseret dominansforhold til en uligeværdig og objektiveret anden. Men på den anden side gør disse kunder deres entré i et socialt rum, der ikke er uden en egen form for regulering og normativitet, som de nødvendigvis må imødekomme, hvis ikke de vil risikere udvisning. Og de træffer nogle piger, der også *selv* objektiverer og også *selv* tiltrækkes og frastødes – og derfor også *selv* oplever at praktisere en skelnen mellem den *accepterede* og *ligeværdige Anden* og den *ikke-accepterede* og *ulige-værdige Anden*, som eventuelt fortjener eksklusion i form af permanent bortvisning fra klinikken¹⁹.

Afrunding

Artiklen har formet sig som en undersøgelse af organiseringen og selvfremsstillingen, samværs- og omgangsformerne, der kendetegner massageklinikken anskuet som et særegent socialt rum. Min hensigt med denne undersøgelse har været at indvie læseren i såvel den symbolske orden og det moralske system, der kendetegner klinikuniverset, som i de mindre håndfaste, men uden tvivl lige så betydningsfulde væv af sociale relationer og dynamikker, der sætter deres præg på livet her. Jeg har vist, at sidstnævnte indgår modsætningsfyldte forbindelser med de betydende og ordnende elementer i klinikverdenen, og jeg har opholdt mig ved, hvordan komplekset af definerende træk ved klinikuniverset bidrager til at forme prostitutionserfaringen og forklare nogle af dens modsætninger.

Frem for en blot og bar afsløring af klinikverdenens "hemmeligheder" har målet med denne indvielse af læseren været at vise nødvendigheden af at supplere prostitutionsforskningens hang til enten strukturelle eller individualiserende tolkninger af kvindelig prostitution. En sådan supplerings har jeg her forsøgt via en gentænkning af prostitution i lyset af en undersøgelse af de specifikke sociale relationer, som den danske massageklinik er ramme for. Ved at præsentere klinikken som socialt rum og ved at veksle mellem analyser af klinikverdenens formale træk og skildringer af den erfaring, som disse træk stimulerer, har jeg vist kvaliteterne i en tilnærmelse til prostitution, der tager klinikverdenens sociale liv og betydningsdannelse, som de præsenterer sig for deltageren, alvorligt. Jeg har fremdraget nogle forhold – den indre organisering og regulering af livet på klinikken og mødet med den som et ordnet kosmos; socialiteten indbyrdes blandt pigerne og mellem piger og kunder som tenderer mod at opløse skellet mellem offentligt og privat, arbejde og fritid; kontinuumet af relationer til klinikkens besøgende og pigernes oplevelse af medbestemmelse over gradueringen af intimitet – der på trods af at optage en afgørende plads i prostitutionsuniverset knapt har vundet gehør i litteraturen om prostitution.

Desuden har jeg vist, at det sociale milieu klinikken danner ramme for,

såvel som erfaringen af prostitution der skabes her, ikke kan anskues isoleret og løsrevet fra den omgivende verden, hvori den er situeret. Kliniklivet indgår i osmotiske forbindelser med sin omverden – ikke mindst med den viden om prostitution der cirkulerer her, og som indoptages i klinikverdenen og på forskellige måder præger alt fra klinikens selvfremsstilling og moralske opdragelse af debutanten til pigernes egen sammensatte, om ikke splittede erfaring af hvad, deres indgåelse i sexhandelen indebærer for dem og kræver af dem. Alt i alt har jeg gennem min behandling af komplekset af sociale relationer og betydninger, der tegner livet på klinikken, vist, at klinikken meget vel kan betragtes som et *grænserum*, hvor omstændigheder og aktiviteter er flertydige, hvor storsamfundets syn på og tolkninger af prostitution på én gang reproduceres, modificeres og undermineres.

Noter

1. Den akademiske litteratur om prostitution er omfattende, men præges imidlertid af en vis gentagelse, idet publikationerne for en stor del har formet sig som kritiske svar på to "myter": henholdsvis om prostitution som "frit valg" og om den "lykkelige luder". I det første tilfælde har man sat fokus på bagvedliggende negative determinanter, der menes at skubbe kvinder ud i prostitution (cf. Bjørnholk 1992; Järvinen 1990; Bechman Jensen et al. 1990; Pateman 1988). I det andet tilfælde har man fokuseret på skadelige personlige følgevirkninger, som for den enkelte menes forbundet med prostitution (cf. Lautrup & Heindorf 2003; Bjørnholk 1994; Bodstrøm & Zweigberck 1994; Thielst 1991; Bechman Jensen et al. 1990; Henriksen & Springborg 1988; Høigård & Finstad 1987). For en nærmere gennemgang af litteraturen på prostitutionsområdet, se Alzaga (2004:6-19). Uden at affærdige den viden, som har været frugten af disse undersøgelser, argumenterer jeg her for, at denne viden bør suppleres og kontekstualiseres blandt andet gennem et indblik i prostitueredes hverdagsverden.
2. For en detaljeret gennemgang af min undersøgelsestilgang se Alzaga (2004:30-47).
3. Jeg henholder mig her til definitionen af case-studier som intensive undersøgelser af én eller få analyseenheder, hvor hovedformålet er at opnå righoldig information om den enhed eller "case", studiet fokuserer på (Thagaard 2002:48).
4. I tillæg til en rent økonomisk forklaring optræder hos nogle af mine informanter mere svævende betragtninger om, at sex aldrig har sagt dem noget, eller at de altid har fået meget seksuel opmærksomhed – så hvorfor ikke leve af dét?
5. Markedet for gadeprostitution er i dag i København fortrinsvis begrænset til området omkring Skelbækgade og Maria-kirken på Istedgade.
6. I sine forelæsninger om professionel etik formanede Durkheim (1957), at "ingen form for social aktivitet kan opretholdes uden en moralsk disciplin, der er den behørig" (ibid.:14).
7. For at tiltrække en bred og pengestærk skare af kunder satser markedsføringen af den ganske store kreds af det, vi kunne kalde de veletablerede, dansk befolkede massageklinikker, både stærkt på en betoning af eksklusiviteten og stilfuldheden i omgivelserne og hos "pigerne" (på flere klinikkers hjemmesider reklameres fx med at pigerne har en "civil karriere" ved siden af deres arbejdede her), men også på elementer, der kan relateres til spørgsmål om sikkerhed, hygiejne og legalitet (fx er det forbudt at antyde at pigen er under 21 år på www.venuslogen.dk, som er et forum for cirkulation af anmeldelser, reklamer og løs information mellem kunder og piger såvel som indbyrdes iblandt de to grupper).
8. Wacquant 1992:232. Wacquant refererer her (og i de følgende henvisninger) ikke til prostitutionens univers, men til boksningens.

9. Et andet karrieremæssigt højdepunkt, jeg ofte har hørt omtalt som en drøm af en mulighed på klinikkerne, er en arbejdsæson på et af den amerikanske stat Nevadas legale bordeller (se fx www.bunnyranch.com), der for pigerne repræsenterer topmålet af de kvaliteter, som kliniklivet i Danmark kultiverer: chancen for hurtig og stor økonomisk gevinst, tiltrækkende og glamourøse arbejdsomgivelser og et storfamilie-lignende fællesskab.

10. Som eksempler se artiklen "Prostitution er tortur" i *Urban* (04/02/04), og kroniken "Sex er en nydelse, ikke en ydelse" i *Politiken* (06/07/2004).

11. Se også interviewet med en ung, handelsskole-studerende prostitueret i ungdomsbladet *Chili* (29/09/2003), der især har interesse som et dokument over branchens etiske forskrifter, f.eks om hvordan man bør skille arbejde fra fritid, hvornår det er på tide at stoppe i branchen, hvordan man bør betragte sit "studiejob", hvad pengene bør bruges til osv.

12. En række sociologer, som har søgt at indfange specificiteten ved de omgangs- og eksistensformer, der udfolder sig og danner understrømmen i det sen- eller postmoderne urbane, sociale fritidsliv har på hver deres måde fungeret som inspirationskilder for det følgende (cf. Maffesoli 1996; Bech 1998 & 1996; Wacquant 1992 & 1995).

13. Jf. titlen på Henriksen & Springborgs bog: "Prostitutionsliv" (1988), hvis indhold end ikke nærmer sig en beskrivelse af de sociale forbindelser og samværsformer, der kendetegner livet i prostitutionsverdenen.

14. For at bruge Henning Bechs rammende begreb (1996:92; 1998).

15. Det er en almindelig antagelse i prostitutionslitteraturen, at pigerne næsten aldrig afviser kunder. Dette er imidlertid – efter min erfaring – en sandhed med modifikationer. Afvisningen sker efter to principper, hvoraf ingen følger økonomiens logik: enten fordi pigen af den ene eller anden grund finder kunden frastødende, når hun ser ham på tv-skærmen eller oplever ham på værelset (f.eks grundet fuldskab, etnisk herkomst eller udvisning af upassende adfærd), eller fordi hun er uoplagt og ikke orker at "svinge sig op" til den præstation, som hendes arbejde kræver.

16. En god del af mine informanter nævner spontant bekræftelsen, de oplever, arbejdet giver dem. At denne oplevelse er ganske udbredt fremgår af følgende citater fra interviews med prostituerede i henholdsvis avisen *Urban* og ungdomsbladet *Chili*: "Arbejdet har givet mig en anden selvfølelse. Kunderne ser dig som en gudinde, og selvom det er overfladisk, er det en enorm bekræftelse" (Madelaine cit. i *Urban* 13/02/2004). "Det giver helt vildt meget selvværd hele tiden at få at vide, hvor smuk og lækker jeg er. Flere kunder inviterer mig ud, hvilket selvfølgelig giver en enorm selvtillid" (Cathrine cit. i *Chili* 29/09/2003). Til tider, og i mere mørke øjeblikke, spørger pigerne sig dog også – i øvrigt i perfekt overensstemmelse med prostitutionslitteraturen – om ikke denne bekræftelse er "falsk". Den ambivalens og de modsætninger, der kendetegner mange prostitueredes erfaringer og udsagn, analyseres nærmere i Alzaga 2004. Her tolkes ambivalensen og den Janusagtige tvetydighed, der kendetegner de prostitueredes syn på deres virke, som et produkt af prostitutionens status og betydning i det omgivende samfund.

17. Det kan her være interessant at huske på, at princippet om, at "man ikke skal tage arbejdet med sig hjem" jo også cirkulerer i andre arbejdsverdener kendetegnet ved nær menneskelig kontakt (fx blandt psykologer, sygeplejersker og på plejehjem). På trods af at indholdet i disse jobs ikke er væsensforskelligt fra den prostitueredes (de kræver intim menneskelig kontakt på flere planer og fordrer medfølelse, indlevelse og deltagelse), proklamerer indehaverne af disse erhverv dog næppe på samme radikale facon, at de er "delt op som to mennesker" og "lukker af", når de arbejder.

18. Det er ikke ualmindeligt, at pigerne i den lille bog, der fungerer som vejledning til telefondamen om deres ydelser, angiver at pigen "ikke tager imod gæster, hun ikke kan "tale med"". Med Jette Fogs ord ligger der "i selve samtalen" et "krav om gensidighed og respekt" – en indbygget forpligtelse på den Andens meddelelser (Fog 2001:35).

19. Pigerne skelnen mellem kunder er i praksis langt mere subtil og varieret, end det kan angives her, og bortvisning er således blot dens mest ekstreme udtryk. Den udøves også, når pigerne f.eks. beder telefondamen om at vise kunden ud af klinikken i stedet for selv at tage afsked med ham i hoveddøren, ligesom den udøves, når kunden er gået, i snakken om ham i baglokalet.

Litteratur

- Alzaga, Cristina 2004: *Pige på lagnet – socialitet, entreprenørmentalitet og risikovillighed i dansk indendørsprostitution*, kandidatafhandling ved Sociologisk Institut.
- Arendt, Hannah 1998 [1958]: "Action", i: *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bech, Henning 1996: "Tele)Urban Eroticisms", i: *Parallax*, Vol. 2. Pp. 89-100.
- Bech, Henning 1998: "Citysex: Representing Lust in Public", i: *Theory, Culture & Society*, Vol. 15, No. 3/4.
- Bechmann Jensen, Torben, Koch, I., Kongstad, A. & Dahl, A. 1990: *Prostitution i Danmark – en situationsrapport 1989*. København: Socialforskningsinstituttet, rapport 90:8.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas 1979 [1966]: *Den samfundsskabte virkelighed – en videnssociologisk afhandling*. Viborg: Lindhardt & Ringhof.
- Bjørnholk, Janne 1992: "Gråzone og prostitutionsdebut – en artikel om indgangsvejene til prostitutionslivet", i: *Social Kritik*, nr. 20.
- Bjørnholk, Janne 1994: *Daphne-syndromet – om følger af et liv i prostitution*. Esbjerg: Sydjysk Universitetscenter, Institut for samfunds- og erhvervsudvikling: Notat 18/94.
- Bodstrøm, Cecilia & Zweigberck, Helena von 1994: *Priset man betaler for at slippa kärlek – en bok om prostitution på 90-talet*. Stockholm: Norstedts Forlag.
- Durkheim, Emile 1957 [1950]: *Professional Ethics and Civic Morals*. London: Routledge.
- Fog, Jette 2001 [1994]: *Med samtalen som udgangspunkt – det kvalitative forskningsinterview*. Viborg: Akademisk Forlag.
- "Frisøren på flisen", i: *DR P1* d. 11-12-2003.
- Goffman, Erving 1992 [1956]: *Vore rollespil i hverdagen*. Larvik: Pax Forlag.
- Henriksen, Susanne van Deurs & Springborg, Susanne 1988: *Prostitutionsliv*. København: Nordisk Forlag.
- Højgård, Cecilie & Finstad, Liv 1987: *Baggader: Om prostitution, penge og kærlighed*. København: Hans Reitzel.
- Jackson, Michael 1989: "Introduction" & "Knowledge of the Body", i: *Paths Toward A Clearing – Radical Empiricism and Ethnographic Inquiry*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Järvinen, Margaretha 1990: *Prostitution i Helsingfors – en studie i kvinnokontroll*. Åbo: Åbo Academy press.
- "Koplevs Krydsfelt: Interview med Jannie Petersen", i: *DR P1* d. 15-04-2004.
- "Jeg er professionel elskerinde", i: *Urban* d. 13-02-2004.
- Lautrup, Claus & Heindorf, Jette 2003: *Mandlig prostitution – en interviewundersøgelse*. København: VFC Socialt Udsatte.

- Levinas, Emmanuel & Kearney, Richard 1986: "Dialogue with Emmanuel Levinas", i: Cohen, R. A.: *Face to Face with Levinas*. Albany: State University of New York Press.
- Lyngbye, Paul 2000: *Mænd der betaler kvinder – om brug af prostitution*. København: Roskilde Universitetsforlag.
- Maffesoli, Michel 1996 [1988]: "Tribalism", i: *The Time of the Tribes – The Decline of Individualism in Mass Society*. London: Sage.
- Maffesoli, Michel 1990: "Post-Modern Sociality", i: *Telos – A Quarterly Journal of Critical Thought*, Vol. 85.
- O'Connell Davidson, Julia 1998: *Prostitution, Power and Freedom*. Cambridge: Blackwell.
- Pateman, Carole 1988: *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity Press.
- "Prostitution er tortur", i: *Urban* d. 04-02-2004.
- Schutz, Alfred 1975: "At spille musik sammen. Et studium af en social relation", i: *Hverdagslivets Sociologi*. København: Hans Reitzel.
- Sen, Amartya K. 1977: "Rational Fools: A Critique of the Behavioral Foundations of Economic Theory", i: *Philosophy and Public Affairs*, Vol 6, No. 4.
- "Sex er en nydelse, ikke en ydelse" i: *Politiken* d. 06-07-2004.
- Simmel, Georg 1971 [1910]: "Sociability", i: Levine, D. N. (ed): *Georg Simmel – On Individuality and Social Forms*. Chicago: The University of Chicago Press.
- "Studiejob: Luder", i: *Chili* d. 29-09-2003.
- Thagaard, Tove 2003: *Systematikk og innlevelse – En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thielst, Peter 1991: "Gamle og nye sædvaner", i: *Social Kritik*, nr. 15.
- Wacquant, Loïc 1992: "The Social Logic of Boxing in Black Chicago – Toward a Sociology of Pugilism", i: *Sociology of Sport Journal*, Vol. 9.
- Wacquant, Loïc 1995: "The pugilistic point of view: How boxers think and feel about their trade", i: *Theory and Society*, Vol. 24.
- Wacquant, Loïc 1998: "The Prizefighter's Three Bodies", i: *Ethnos*, Vol. 63, No. 3.